

INTERJÚ

Vannak korok, amelyek egyáltalán nem becsülik az írástudókat. A középszerűség és az irigység a többség gyarlósága, akárcsak a vallásos képmutatás, ma mégsem csak erről van szó, hanem a szellemi arisztokrácia semmibevételéről. Nem emlékszem olyan történelmi korszakra, hacsak nem a legsötétebbekre, amikor a többségi elv, a minőségellenes mennyiség eszméje, a népszerűség kizárólagos uralomra jutott volna, ahogy napjainkban tapasztaljuk.

FALUSI MÁRTON

„Akinek természete árnyékot vet”

Beszélgetés Falusi Mártonnal új könyvéről

E lapszámmal egy időben jelenik meg A kikényszerített álom – Tamási Áron szülőföldjén című esszéregényed. Hogyan illeszkedik a kötet témája és műfaja prózaírói munkásságodba?

Korábban is előszeretettel feszegettem az esszé határait. Esszénovellának neveztem el azt, ahogyan életem fordulatait, olykor fikciós betétekkel tarkítva, bölcséleti töprengetésekbe illesztettem. Ám ez a könyvem új fejezetet nyit, mert hosszabb lélegzetű szépprózát eddig nem írtam, noha úgy érzem, hogy korábbi törekvéseim közvetlen folytatása. Az esszéregény műfaját régóta tanulmányozom: kifejezetten magyar, sőt közép-európai jelenség. Olyannyira, hogy egy ljubljanei konferenciára készülök – ebben a hónapban utazom oda –, az esszé közép-európai tradíciójáról fogok előadni, és a programot böngészve elégedetten nyugtáztam, milyen sokan választják ugyanezt a témát. A könyvem ötlete úgy született, hogy évek óta tagja vagyok a Tamási Áron hagyatékát gondozó alapítvány kuratóriumának, foglalkozom az író életművével, és ottani barátaim, munkatársaim biztattak egy Farkaslakáról, a székely író szülőfalujának mai állapotáról szóló szociográfia elkészítésére. Szociográfiát nem tudok írni, feleltem, de arra szívesen vállalkozom, hogy sok időt töltsök Farkaslakán, ahol egyébként is régóta visszajáró vendégként tartanak számon, beszélgetek az ott lakókkal, programszerűen bebarangolom a környéket, és az élményeimet beépítem egy személyes hangvétellű, önéletrajzi ihletésű kisregénybe.

Költői és esszéírói alkatomból következik egy olyan képzeletbeli univerzum megteremtése, amely őrzi Tamási személyes odafordulását és metaforikus nyelvét, humanizmusában az iróniát, bensőséges viszonyában a kételyt, valamint a fennköltben lappangó humort és a tréfában oldott filozófiát. Tamási faluja, a mai falu és az én világom találkoznak, átcsapnak egymáson, majd az írás közös mederbe tereli őket. Könyvem öt nyelvi és szemléletbeli réteget hord egymásra és kever össze. Egyrészt bejárom a falut és környékét, szót váltok a helyi notabilitásokkal, a polgármesterrel, a pappal, a tanítóval, a nagyvállalkozókkal, fiatalokkal és idősebbekkel egyaránt. Másrészt hangsúlyozottan én magam veszem szemügyre a falut, és saját sorsom alakulásán keresztül tárom fel mostani állapotát, helyzettudatom tisztázásához, emlékeim, álmaim felidézéséhez hívom segítségül az ott tapasztaltakat. Harmad-

részt Tamási Áron művei és a faluról szóló néprajzi tanulmányok, az irodalmi monográfiák is beszüremlenek a gondolatmenetbe. Negyedrészt egy tágasabb filozófiai horizontot is megnyitok, amelyen ez a három réteg összedolgozható. Az ötödik réteg pedig a fikciós, amelyben klasszikus írók és kitalált figurák a tér és az idő korlátaira fittyet hányva jelennek meg, találkoznak elbeszélői alakommal.

Az esszéregény közép-európai hagyományát említettem. Stílusosan a műveltségelemeket és a személyes látásmódot szintetizáló Cs. Szabó László, valamint a fiktitvet és a valóságosat rafináltan elegyítő Milan Kundera munkássága hatott rám ösztönzően. Persze korántsem kizárólag ők. Számomra az olyan írók, mint például a magyar Csoóri Sándor és Esterházy Péter, az osztrák Robert Musil, az olasz Italo Calvino és Claudio Magris vagy a lengyel Witold Gombrowicz és Czesław Miłosz művei mind az esszéregény különféle alakzatait szemléltetik. Nem véletlen, hogy a regény térpoétikailag négy, jelképes helyszínen játszódik: Farkaslakán, Budapesten, Triesztben és a globalizáció központjában, New Yorkban. Erre utal a borítókép is. Ekként Tamási Áron nem csupán saját magam, de a magyarság helyzetének szimbólumává is válik. Az író egy-egy magában nem lehet közösségének szószólója, hiszen nem etnográfus, nem szociológus, nem közgazdász és nem szakpolitikus egy személyben. Csakhogy aki ír, soha nincsen egyedül, éppen ellenkezőleg: a magányos alkotó a lehető legnagyobb hangzavarba zárkózik be, hiszen sok évszázad idézetei, mondatai kavarognak a fejében. Ha elég erős hozzá, el tud csendesülni, felülnézetből vizsgálódva és az érdekeken kívül állva rátalálhat a hiteles és egyetemes távlatot kínáló perspektívára. Ehhez pedig én magam olyan műfajt választok, amely a szabálytalanul kanyargó elbeszélés, a meghökkentő szövegkezelés révén talán hozzáférést biztosít a megismerés szabadságához. Terveim szerint ezt az új fejezetet, a nagyobb terjedelmű prózát fogom folytatni. Félig elkészült már, jövőre szeretném befejezni következő esszéregényemet, amely más tematikával tör hasonló babérokra.

A könyv végére érve az olvasó úgy hiheti, hogy sok mindent megtudott rólad, pályádról és vívódásaidról. Csak-hogy az esszéregény talányos műfaj. Az első fejezetből idézek: „Az íróról az a hír járja, hogy csak magáról tud

írni, pedig ellenkezőleg, az író bármi másról írhat, kivéve saját magát. Ha önmagáról írhatna, nem volna író, sőt nem író lenne.” Tehát nem vagy nem teljesen azonos a főszereplővé tett, önmagáról valló és szintén literátor Falusi Márton a szöveget megalkotó Falusi Mártonnal?

Vajon releváns-e, amit erről mondok? Elvégre szerzőként nyilatkozom, és csakis ebbéli minőségemben tehetem, ami ugyancsak talányos. Az író ugyanúgy lebegtet, akár csak az írása. Mindenesetre lebegtet, nem pedig ködösít. El akartam kerülni, hogy önéletrírói paktumot kösssek az olvasóval. Nem mintha ódzkodnék a szerződésektől, mivel eredeti szakmámat tekintve jogász volnék. Számos, az életrajzi szerző és az elbeszélő azonosságát kétségbe vonó megnyilatkozás idézhető a könyvből, igaz, gyakran ironikus stílusminőségben, ami megintcsak bizonytalanságot okozhat. Valamennyi író a saját életéből merít ihletet, művei abból táplálkoznak, amin keresztülmegy, de ritkán a saját életét írja, miként – a heideggeri autenticitás értelmében – élni is kevesen élnek a saját életüket. Az irodalom számomra az egyetlen járható út a saját, valódi életemhez, ám sohasem vezet el hozzá, ezért amit papírra vetek, biztosan nem azonos az életrajzommal. Nem akarok persze köntörfalazni. Már a verseimmel kapcsolatban is gyakran megfogalmazódott, hogy szerencsésebb lenne jobban eltávolodnom a valós eseményektől és személyektől. Csak hogy a nyelv eleve elvonatkoztatás. Amikor leírom, hogy fa, a balatonfüredi kertünk hatalmas meggyfájára szoktam gondolni. Még ha az olvasó fel is kereshetné az ominózus meggyfát – talán még megvan –, az ő fája és az enyém akkor sem egyezne, mert az enyémtől elszakíthatatlan, hogy felmásztam rá gyerekként minden évben, leestem róla, az árnyékában olvastam végig az *Odüsszeiát*, miközben a kutyám a lábamnál szunyókált, máig orromban érzem a lepotyogott gyümölcs rohadó, édeskés szagát, és így tovább.

Az irodalmi nyelv, vagyis az autentikus nyelvhasználat – elvégre valamennyi igazi író azt keresi, azért veselkedik neki az írásnak, mert az autentikus közlés hiányzik a hétköznapiokból – eredendően metaforikus. A metafora természetéből fakadóan azonosság és különbség egyszerre. Olyasmit állít, hogy két dolog azonos és nem azonos. Valahogy így lehet a legegyszerűbben elmagyarázni az írás és az élet viszonyát. Könyvem elbeszélőjével semmi nem történik, ami velem ne történt vagy történhetett volna meg, de a könyv szerkezete nem felel meg a valóság szerkezetének, így pedig az elemek helyi értékei eltérők, a jelentésük módosul. A valóságban létezik az igazság, és az írásban is létezik, de nem ugyanúgy, ezért a két igazság sohasem ugyanaz. A regény nyilvánvalóan fikatív, sőt fantasztikus részletei, például Goethe és Tamási találkozásai vagy az oroszhegyi boszorkányhistoria talán igazabbak, közelebb állnak az igazsághoz, mint amikor az elbeszélő,

akit Falusi Mártonnak hívnak, a szerelmeiről vall. Európai kultúránkban talán túlságosan is ragaszkodunk a tulajdonnévhez, de ez már így alakult, s köze van a logocentrikus gondolkodáshoz. A határon elkérik az útlevelet, azonosítják személyünket. Nemcsak az országhatáron, de az írás és az élet, a vers és a valóság, a reális és a fantasztikus, a művészi és a tudományos határán is: ez a közép-európai, a köztes-európai esszéregény. Az irodalmi műfajok között is megszűnt a határellenőrzés, de még mindig kevesen élnek ezzel a szellemi szabadsággal. Érthető módon, hiszen ez veszélyes életforma. Feladataimat azzal a tudattal látom el, azzal a tudattal ülök le írni, életre-halálra, mindenre elszántan, hogy talán ez lesz az utolsó esélyem, hiszen kockáztatok, és aki kockáztat, könnyen rajtaveszt.

Időnként azzal szembesülök, hogy a valóságos igazság ellentétes a nyelvművészeti igazsággal, aki iránt a szerzői én szerelmet érez, az elbeszélő én gyűlöletet, amennyiben az írásnak éppen arra az ábrázolt gyűlöletre van szüksége, hogy életbe lépjen. Úgy tűnhet, hogy a kelletténél többet okoskodom, holott az életes irodalomban hiszek, nem az elméleti problémákat illusztráló bölcsészprózában, amely nálunk a 1990-es években teljesen elharapódzott. Bízom abban, hogy őszinteségem, a közvetlen stílus révén az olvasó magára ismer, hiszen ez a legfőbb cél, nem pedig az, hogy rólam, Falusi Mártonról megtudjon egyet s más. Ezért kezelem ironikusan az énközpontú elbeszélés módszerét: az egyes szám első személyű megszólalás semmivel sem kevésbé bonyolult, mint a tárgyasítás. Következő könyvemben azért fogok elszakadni tőle, hogy erre az összefüggésre világítsak rá. Mindezt árnyalja, hogy hiába toloom el magamtól a szociografikus irányultságot, tényirodalmi elemek, valóságos utazások és érintkezések, személyek és könyvek szervezik a szöveget. Vegyük észre azonban, hogy a tényirodalom és speciális alakzata, a szociográfia úgyszintén nem nélkülözheti a poétikus mozzanatokat. Az irodalom eszméje kettős funkciójú: leképezi és létrehozza az életvilágot. Hiába is igyekeznek némelykor az egyiket vagy a másikat abszolutizálni, mert ez a két funkció szétszalazhatatlanul tartozik össze, egyidejűleg érvényesül. Hozok két példát. Egészen más módon esnek szerelembe azok, akik valódi költészetet és regényeket olvasnak, mint azok, akik csak slágereket és szappanoperákat fogyasztanak. Arra gyanakszom – és a különféle viselkedések, a társadalmi magatartás vizsgálata igazolhatná feltevésemet –, hogy kinek-kinek a lelki apparátusa is olvasási és kulturálódási szokásainak megfelelően alakul ki. A politika, jól tudjuk, bizonyos szempontból nem más, mint – győztes vagy vesztes – közösségi elbeszélés. Hajdan az antik drámák, később a királytűkrök, még később Shakespeare királydrámái vagy a realista nagyregények, az azokat adaptáló filmekkel együtt, adták a mintát ehhez az elbeszéléshez. Az elmúlt rövid időszak során a streaming-

Falusi Márton,
A kikényszerített
álom
© Hítel Kiadó

szolgáltatók sorozatainak diegézisét érthetjük tetten a politikai valóságban, majd – ez a legújabb fejlemény – a közösségi média kommentszekcióinak szövegformálását. Az utolsó politikatörténeti fordulat, úgy látszik, leszámol az irodalmi és kulturális hagyományainkkal. Kérdéses, hogy ez a leszámolás végérvényes-e, illetőleg gyökeresen megváltoztatja-e azokat az értelmi rendszereket, fogalmakat, amelyek segítségével már Szókratész és Szophoklész óta gondolkodunk a politikáról. Szerintem éppen azért visszafordítható ez a változás, mert máskülönben politikai kultúránk hosszú távon képtelen lenne az államilag szervezett sokaság vezetésére, a politikai közösség identitásainak, legitimációs stratégiáinak, motivációs előfeltételeinek újratermelésére.

Esszéregényed – avagy regényes esszé, szabálytalan útirajzod – sűrű szövetű: számos visszatérő téma és motívum rétegződik egymásra szövegében. Feltérképezésük, elemzésük az irodalomkritika feladata. Két, hangsúlyos szöveget emelek ki. „A katolicizmus a legbölcsebb világgép, csak éppen a hitem kevés hozzá” – írod. Ugyanakkor kevesen foglalkoztak annyit a kortárs keresztény líra Istenhez vezető útjaival, mint te. E köny-

vedben is szembeötlő a bibliai, javarészt újszövetségi allúziók hosszú sora. El-eltűnődsz a szabad akarat, az istenképesség, a keresztség, az Eucharisztia, a bűnbánat és a házasság szentsége felett, azzal a végszóval: „Isten kétségtelenül létezik, léteznie kell, még ha nem is muszáj tudomást vennünk róla”. Mennyiben járult hozzá e hitvalláshoz Erdély, Farkaslaka és Tamási Áron?

Nagyon meglepett, hogy személyes hitem, pontosabban az elbeszélő személyes hitének kérdése milyen fontos motívum lett. Kultúránkba nem csupán beléivódott a katolicizmus, nem pusztán áthatja azt, hanem alapvetően szervezi. Akkor is, ha elfordulunk tőle vagy megtagadjuk, sőt akkor még inkább, ám a leginkább abban az esetben, ha tudomást sem veszünk róla. Ezt szokás kulturális kereszténységnek hívni, ami magyarázat az újszövetségi allúziók sokaságára. Ám a személyes hit természete egészen más. Magam sem számítottam rá, hogy a farkaslakiak erős és élő hite, valamint a plébánossal, Oláh Dénessel folytatott beszélgetések az Istenhez való viszonyom tisztázására készítetnek. Nem gondoltam volna, hogy az Istenhez való viszony állandó latolgatása ugyanolyan megkerülhetetlen feladatom lesz, mint a nyelvhez való viszonyé. A katolicizmushoz, mint gondolkodási formához, úgy vélem, értelemmel is eljuthatunk. A csodálatos Platón voltaképpen előkészítette, a zseniális Kant hasztalan próbált függetlenedni tőle, a XX. századot alapvetően meghatározó Hegel legnagyobb tévedése abban állt, hogy a protestáns istenképet helyettesítette a világszellemmel – Szent Tamásét nem tudta volna –, és azt cserélte ki Marx a proletariátusra. Félig persze viccelek, amennyiben a filozófiatörténetet egyetlen mondatra redukálom, de csak félig, amit egy író megengedhet magának.

A hit adomány, miközben meg is kell küzdeni érte, nem elég hozzá sokat olvasni, tépelődni, élni. Vajon méltó vagyok-e rá, méltó-e rá az elbeszélő? Aki elvált, sok barátjának szakított, gyermektelen, munkamániás, gögös, folyton a tudását csillogtatja, áhítja az elismerést? A kereszténység elsősorban arra tanít, hogy bűnbánatot gyakorolva együtt tudjunk élni gyarlóságainkkal, vagyis képessé váljunk elviselni önmagunkat, ami mindnyájunk számára a legnagyobb próbatétel. Az írás abban is rokon az imádkozással, hogy lemezteleníti a megszólaló lelkét. Olyan lelkiállapot szükséges hozzá, mint a gyónáshoz. Nem véletlen, hogy a látszólag istentelen Rousseau Szent Ágostontól veszi kölcsön legfontosabb könyve, a *Vallomás* címét. A vallomásosság hosszú időre szitokszó lett az irodalomkritikusok színe előtt, ám az autofikciós próza kortárs divatja pontosan jelzi, mennyire kiiktathatatlan az irodalmi alapviszonyból, a mű, a szerző, a befogadó és Isten kapcsolatából. A hitnek sohasem a hitetlenség volt az ellentéte, hiszen a megrögzött hitetlen is csak kivételként ateista, hanem a képmutatás, ami miatt a jó ízlésű,

helyes arányérzékű ember ritkán és keveset beszél róla, s megválogatja az alkalmat.

A másik kiválasztott szövegszervező téma szorosan kapcsolódik a személyes hitvalláshoz. Az istenképiséghez igazodó keresztény kultúra és ethosz hazai jelenéről súlyos ítéletet mondasz. A szellemi arisztokrácia meneküléséről és eltűnéséről, a kultúrában jelen nem levők és a középszerű irigyek rémuralmáról, a hatalmukat szellemi vagy a szellemüket hatalmi valutára váltókról írsz. Egerészt úgy véled, az erdélyi Mikes Kelemen, Sütő András és könyved „virtuális alkotótársa”, Tamási Áron a hazaszeretet legmagasabb fokát képviselte a magyar irodalomban. Ma viszont „Budapesten a visszaélészerű székelkedést nyögjük”; „erdélyi törtető... zsibonganak a kulturális életben...”, elárulják felmenőiket és az otthon maradókat; rám sütik, hogy nem vagyok eléggé magyar, erkölcsös és tehetséges; csak mert nem tartozom közéjük, nem hódolok be nekik, nem adom be a derekamat, gerincemet a zálogházukba. ...nekem, Budapesten született magyar férfinak kell harcolnom az autonómiáért...” Alighanem előzmény nélküli sorok a nemzeti konzervativizmus mai esszéirodalmában. De túlmutatnak-e a személyes keserűségen?

Unalomig ismert az a kultúrpeszsimista, krizeológiai hang, ami a hanyatlás mértékét rója fel legalább száz esz-

tendeje. Ez a hang részint a legtöbb korszak írástudóit jellemzi – a haladáseszme híveit nem, de ők csak rövid időszakokra kerültek többségbe –, és ezt előbb vagy utóbb mindenki megpendíti, ne áltassuk magunkat. Vannak korok, amelyek egyáltalán nem becsülik az írástudókat. A középszerűség és az irigység a többség gyarlósága, akár csak a vallásos képmutatás, ma mégsem csak erről van szó, hanem a szellemi arisztokrácia semmibevételéről. Nem emlékszem olyan történelmi korszakra, hacsak nem a legsötétebbekre, amikor a többségi elv, a minőségellenes mennyiség eszméje, a népszerűség kizárólagos uralomra jutott volna, ahogy napjainkban tapasztaljuk. Ugyan, ki ne vágya arra, hogy amit csinál, minél többek érdeklődését felkeltse? Ez természetes dolog, és önmagában nem elítélendő. Azonban korábban komoly, kiművelt emberfők és rangos, nagynevű intézmények nem merészték volna azt állítani és terjeszteni, hogy a popularitás mindenek feletti érték. Ez a jelenség nemcsak az esztétikum problémáját számúzi a kultúrából – ezt nevezi Kulcsár Szabó Ernő találóan „az irodalmi entertainia eszméjének” –, hanem az erkölcsöt is a politikából. Nem értek egyet azokkal, akik a politikai moralitás és a természetjogi megfontolások nélküli konzervativizmus sikerében hisznek, miként azokkal is vitatkozom, akik a kulturális fogyasztást – legyen szó akár könyvkiadásról, akár filmforgalmazásról, akár színházi repertoárokról – a tetszési

Falusi Márton
Farkaslakán
2023.
szeptember
24-én
Fotó:
Jakab Emil
© Jakab Emil

indexre alapozzák anélkül, hogy legalább kísérletet tennének a közönség műveltségének emelésére. A magyar magaskultúrában a piaci elvre történő hivatkozás olyan ideológéma, amely minden esetben parciális érdekeknek akar jogosulatlan előnyt biztosítani. Valódi piaci versenyre ugyanis alig akad lehetőség, a piaci igényekre apellálók sem piaci sikert érnek el. A hatalom emberét az is megkülönbözteti a szellem emberétől, hogy az előbbi siker nélkül tehetetlen, az utóbbi viszont nem a sikernek rendeli alá a munkáját, hanem megszállottságának, amelyet talán csak a halála után méltányol a kulturális emlékezet. Ezért óvakodjunk a gátlástalan önmenedzseléstől.

Tamási Áron valóban a hazaszeretet szimbóluma, a könyvben ő képviseli azt a kiegyensúlyozott nemzeteszmet, amelyről másutt teoretikusan írtam. Természetesen nem egyedül Tamásihoz köthető ez Erdélyben: Kós Károly, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Bánffy Miklós, Dsida Jenő, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Székely János, Kányádi Sándor, Szilágyi István mellett még rengeteg alkotót említhetnék. Erdély pedig önmagában is gazdag jelentéstartományú toposz, magában foglalja a természeti kincseket, az irodalmi és politikai transzilvánizmust, a folklórt, az épített örökséget és napestig sorolhatnánk, még mennyi mindent az irodalmon túl. Ezért is élem meg rosszul, hogy az elmúlt évtizedben az erdélyiséget címkéként kisajátítva egy szűk érdekcsoport hajtotta uralma alá a magyar irodalmi intézményeket. A kulturális nemzet mint értékképzet, mint integratív erő ellenáll az efféle kisajátítási kísérleteknek, de az intézmények nem feltétlenül állnak ellen, ha a választóvonal nem a színvonal, hanem Pasarét, a Nagykörút vagy a Királyhágó.

A kultúratudomány művelőjeként hogy látod: milyen nemzeti intézménypolitika szolgálná a szellemi arisztokrácia megmaradását és megerősödését?

Szóba hoztam a többségi elv túlhajtását. Arisztotelész óta köztudott, hogy a „helyes államforma” a demokratikus és az arisztokratikus elemek egyensúlyán alapul. A legfontosabb konzervatív filozófusok végszáva is voltaképpen ez Burke-től és Tocqueville-től Russell Kirkig, T. S. Eliotig és John Lukacsig. Konzervatívként jobban bízom a személyekben, mint az intézményekben. Íróként az elvonulásban hiszek, jogászként megtanultam szeretni azt, amit Max Weber racionális államnak és bürokráciának hívott – ideáltipikus értelemben. Jogfilozófiával foglalkozva arra a következtetésre jutottam, hogy a politikai közösség a rendszerváltás után túl sokat bízott az eljárásokra, a formális igazságosságra, az utóbbi időben viszont átbillent Iustitia mérlege, és kezdtünk lemondani az intézmények nyújtotta (jog)biztonság ígéretéről. Ez persze általánosítás, és emiatt bárki megvonhatja a vállát. Rádásul az

ideális eset – amikor a személyes karizma és a jól felépített intézmény összhangba kerül – igencsak ritka, ám nem példa nélküli. Szerintem a kulcsfogalom a tekintély, amely a hagyományszakadások sorozataként megírható magyar esztétörténetben sohasem stabilizálódhatott. A tekintély mindig elismerésre méltó személyektől származik, és intézményekben objektiválódik.

Mára olyan lett a nyilvánosság szerkezete, hogy személyek a kvalitásaik révén aligha tehetnek szert tekintélyre, az intézmények pedig nem tekintenek vissza sok évszázados múltra, mint például az angolszász common law. A kulturális intézmények tekintélye tehát a kulturális szereplők tekintélyének arányában csorbul – ez a folyamat a posztkommunista világban rettentően gyors –, és ezért egyre kevésbé juttatják érvényre a minőséget, egyre kevésbé segítik a közönség orientációját. Világjelenség, hogy a konzervatívok is tanultak az 1968-as próféta, Rudi Dutschke jelmondatából: „Hosszú menetelés az intézményeken át”, ami az idő tájt főként az egyetemeket jelentette. És hát mivé lett az egyetem eszméje manapság, Humboldtnek, Kantnak, Heideggernek vagy Derridának a hivatásáról szóló okfejtései után? Jobb nem bolygatnunk a témát. Ám akárhogyan is értelmezzük a történelmet, az intézmények nem szűntek meg, ezért a szellemi arisztokrácia tündöklése és bukása azon múlik, hogy sikerül-e tartalommal megtölteni azokat, az újakat és a régieket egyaránt.

Évfordulók, temetések, retrospektív kiállítások és életműkiadások alkalmával szépen berendezzük a Nemzeti Pantheont, ám adósak vagyunk az új és vonzó kulturális minták, a korszerű kulturális identitás kialakításával. Intézményeink nem teremtik meg a folytonosságot, nem kapcsolják össze az idősebb nemzedékeket a mai fiatal és középgeneráció tagjaival. Számos kudarcos intézményalapítás túlélőjeként határozom meg a magam pozícióját, az alapköveket moha borítja, és sem fölfelé, sem lefelé nem terjeszkedtek. Hármát említek ezek közül. Nem sikerült kulturális hetilapot indítanunk, amikor még itt lett volna az ideje, ma már időszerűtlen lenne. Nem fejlődött ki az irodalmi tehetséggondozás, amikor még bővelkedett forrásokban a szektor. Az MMA művészetelméleti kutatóintézetének működése sem teljesezhetett ki. Pedig az értelmező műveletek e különféle regiszterei nélkül a műalkotások sem a hazai, sem a nemzetközi életben nem fognak hatni. Mindaddig, amíg a szellemi arisztokrácia fennmaradását szavatoló intézmények nem újulnak meg, az alkotó ember nem a Nemzeti Pantheon felé igyekszik, legfeljebb letelepszik a „magyar Pimodánon”, s belesüpped az „Alkohol Hotel” puha kanapéjába – hogy áttélesen Ady híres esszéjét idézzem.

Köszönöm a beszélgetést!